

بررسی سیمای انسانی مرزهای خاورمیانه و شمال آفریقا

دکتر حسین مختاری هشی^۱ - استادیار جغرافیای سیاسی، دانشگاه اصفهان
گلناز ناصرالاسلامی - کارشناس ارشد جغرافیای سیاسی، دانشگاه اصفهان

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۱/۲۱

تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۱۰/۲۰

چکیده

نقش عوامل جغرافیایی در بروز تنش بین کشورها بسیار قابل توجه است. بویژه از آن جهت که تنش بر سر عوامل جغرافیایی در زمره بحران‌های ژئوپلیتیکی قرار می‌گیرد که این بحران‌ها بسیار دیر پا بوده و به‌خاطر اینکه پای ارزش‌های جغرافیایی در میان است، حکومت‌ها نیز کمتر می‌توانند در گفتگوهای سیاسی بر سر این موضوعات بده‌بستان کنند. چرا که در داخل کشور متهم به خیانت به سرزمین و منافع ملی می‌شوند. در طول قرن بیستم و اوایل قرن بیست و یکم تنش‌های بسیاری در منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا به‌وقوع پیوسته است که منشاء بسیاری از آنها به‌صورت مستقیم یا غیرمستقیم به عوامل جغرافیایی و بویژه مرزها مرتبط است. مرزهای خاورمیانه و شمال آفریقا عمدتاً محصول توافق استعمارگران بوده و بدون توجه به سیمای انسانی ترسیم شده‌اند و در موارد بسیاری انسان‌های متعلق به قوم، زبان و مذهب و... را از هم جدا کرده‌اند و از نوع مرزهای تحمیلی محسوب می‌شوند.

پژوهش حاضر با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی، به‌دنبال تحلیل وضعیت خطوط مرزی منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا در ارتباط با سیمای انسانی مرزهای این منطقه می‌باشد. برای این منظور ۵۳ خط مرزی در این منطقه به طول ۳۱۵۶۹ کیلومتر مورد بررسی قرار گرفته است و نتایج آن در قالب جداول و نمودارها ارائه شده است که حاکی از تحمیلی بودن اکثر مرزهای این منطقه و عدم تطابق آنها با سیمای انسانی در زمینه‌های قومی، زبانی و مذهبی می‌باشد.

واژه‌های کلیدی: مرز، مرزهای تحمیلی، سیمای انسانی مرزها، خاورمیانه، شمال آفریقا.

۱- مقدمه

صاحب‌نظران درباره مرز دیدگاه‌های مختلفی دارند. برخی مرز را برخاسته از تمایل غریزی انسان به اعمال نظارت انحصاری بر بخشی از فضا می‌دانند که به آن اصطلاحاً قلمروخواهی انسانی می‌گویند، در حالی که برخی دیگر مانند دیوید ام اسمیت تشابه میان قلمروخواهی انسان و قلمروخواهی حیوان را مردود می‌دانند و معتقدند تمایل به داشتن قلمرو نه تنها دلیل اهمیت از نظر مادی بلکه وسیله‌ای برای نیل به اهداف دیگری مانند ادامه بقا، سلطه سیاسی یا بیگانه‌ستیزی است. افرادی مانند رابرت ساک نیز تحدید حدود و نظارت بر یک منطقه جغرافیایی را تلاش فرد یا یک گروه به منظور تأثیرگذاری یا اعمال نفوذ روی مردم، پدیده‌ها و روابط میان آنها می‌دانند (Muir, 1996: 14-20). به‌رغم دیدگاه‌های متفاوت، می‌توان گفت، مفهوم مرز برخاسته از تفاوت است. تفاوت بین دو شخص، دو پدیده و... که باهم برخورد می‌کنند و در نتیجه آن یک فصل مشترک یا نقطه تماس میان آنها به‌وجود می‌آید که اصطلاحاً مرز میان آنها نامیده می‌شود. در این بین ژان گاتمن، جدایی‌های سیاسی را در گروه‌های انسانی بررسی کرد و متوجه شد یک نیروی معنوی در محیط انسانی وجود دارد که با ظرافت، افراد را در یک گروه انسانی گرد هم می‌آورد از دیگر گروه‌ها جدا و به یک ملت یکپارچه تبدیل می‌کند (Hafeznia and Janparvar, 2011: 25-26).

در طی قرون گذشته، بویژه قرون نوزده و بیست، قدرت‌های بزرگ جهانی نقش مهم و مؤثری در تعیین و ترسیم مرزهای بین‌المللی در بیشتر مناطق جهان داشته‌اند (Zarghani, 2007: 154). اولین تأثیر قدرت‌های بزرگ در تعیین و ترسیم مرزها به دوره استعمار بر می‌گردد. در طول نظام سلطه جهانی امپراتوری‌های اروپایی، اروپا فضای انسانی متمدن را شکل می‌داد و بقیه مناطق سطح زمین بویژه در آفریقا و بخش‌هایی از آسیا به‌عنوان یک منطقه سرحدی بسیار وسیع محسوب می‌شدند که توسط این قدرت‌ها تصرف و برای منافع اروپاییان متمدن می‌شدند (Dikshit, 1995: 54). بدین ترتیب شش قدرت استعمارگر بریتانیا، فرانسه، هلند، بلژیک، پرتغال و ایتالیا در طی سال‌های متعدد اقدام به تصرف سرزمین‌های مختلف کردند و سپس این سرزمین‌ها را بر اساس منافع خود به قلمروهای نفوذ جداگانه‌ای تقسیم

کردند (Muir, 2011: 40). بدین ترتیب در خارج از اروپا بویژه آفریقا، مرزها در این دوره عمدتاً به شیوه دلخواه قدرت‌های استعمارگر اروپایی مشخص و علامت‌گذاری شد. نکته مهمی که بیان‌کننده نقش قدرت‌های جهانی در ترسیم مرزها در این مقطع تاریخی می‌باشد، این است که بسیاری از مرزهای مذکور که فقط بر اساس منافع و خواست قدرت‌های استعمارگر به وجود آمده بودند، سال‌ها بعد و پس از استقلال این کشورها همچنان به جامانده و مبنای شکل‌گیری کشورهای مستقل شدند. حال آنکه در بیشتر موارد، این مرزها بدون توجه به سیمای قومی، نژادی و فرهنگی منطقه تقسیم شده (Dikshit, 1995: 56). با وجود این مرزهای خاورمیانه و شمال آفریقا به لحاظ نفوذ قدرت‌های استعماری یکی از رخنه‌پذیرترین مناطق جهان به‌شمار می‌روند، که پس از گذشت حدود یک قرن از شکل‌گیری مرزها و کشورها هنوز شاهد انواع کشمکش‌های سرزمینی، سیاسی، ایدئولوژیک، فرقه‌ای و قومی در بین این کشورها هستیم. بنابراین ماهیت ناگهانی و غیرطبیعی شکل‌گیری کشورهای این مناطق خود عامل کشمکش بر سر مرزها شده، که بی‌ثباتی، ناامنی و عدم صلح پایدار را در این مناطق رقم‌زده است. پژوهش حاضر مرزهای منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا را از جهت سیمای انسانی (قومی، مذهبی و زبانی) مورد بررسی قرار داده است.

۲- روش تحقیق

پژوهش حاضر با روش توصیفی - تحلیلی انجام شده و گردآوری اطلاعات به روش کتابخانه‌ای و اسنادی صورت گرفته است و همچنین روش تحلیل اطلاعات نیز به صورت کیفی و کمی می‌باشد.

۳- مبانی نظری

۳-۱- مرز

منشأ شکل‌گیری مرز به تفاوت میان انسان‌ها بر می‌گردد. اما به صورت رسمی و در سطوح بالاتر بویژه در سطح کشورها دیدگاه‌های متفاوتی در زمینه شکل‌گیری مرزها وجود دارد، که

اشاره کوتاهی به آنها می‌شود: برخی از جغرافیدانان غربی، بر این باورند، در حالی که انسان در گذشته برای تعیین قلمرو فعالیت خود با مفهوم «سرحد» سروکار داشت، انسان مدرن برای تشخیص قلمرو اطرافش به کشیدن «مرز» اقدام می‌کند. این گروه از جغرافیدانان تصور می‌کنند که مرز به مفهوم کنونی آن تا همین اواخر وجود نداشته است. انسان کهن، پایان فتوحات خود را سرحد می‌شناخت. بدین ترتیب سرحد مفهومی کهن و مرز مفهومی نوین است (Mojtahedzadeh, 2000: 41). و پیدایش مفهوم آن به شکل امروزی به زمانی بر می‌گردد که حکومت‌ها مطابق معاهده صلح وستفاليا ۱۶۴۸ م، بنابر خواست ملت‌ها به وجود آمدند و بدین ترتیب منطقه سرحدی که محدوده بسیار وسیعی را دربر می‌گرفت جای خود را به خط مرزی داد که بسیار کم‌عرض‌تر و مشخص‌تر از منطقه سرحدی بود (Mirheadar, 1990: 143). به هر حال همگان این موضوع را پذیرفته‌اند که نیاز به تعیین خطوط مشخص جداکننده حاصل پیدایش حکومت ملت‌پایه در اقتصاد جهانی قرن نوزدهم است. این پدیده نو چنان‌که تیلور و دیگران می‌گویند، پیامد گریزناپذیر گسترش امپریالیزم جهان‌گرا در دوره‌های قبل‌تر و نظام اقتصادی جهانی و سیستم ارتباطی نهفته در آن بوده است. با وجود این درباره نوظهور بودن مرزها اجماع کلی وجود دارد. از سوی دیگر، گمان می‌رود منشأ مفاهیم «حکومت = کشور» و «مرز» به پیش از دوران مدرن برگردد، چرا که وجود مرز به موجودیت یک کشور بستگی دارد. در اینکه مفهوم تازه حکومت و سرزمین در اروپای دوران مدرن گسترش یافته است، بایستی تردید کرد؛ در این زمینه آثاری وجود دارد که نشان می‌دهد تمدن‌های کهن با مفهوم «حکومت» در ارتباط با مفهوم «سرزمین» و مفهوم «مرز» آشنایی داشتند. برای مثال، دیوار چین، دیوار هادرین در بریتانیای امپراتوری روم و سد سکندر در شمال خاوری ایران شاید در حقیقت بخشی از منطقه گسترده‌تر برخوردار (سرحد) در دنیای کهن به‌شمار می‌آمدند. باوجود این نمی‌توان این واقعیت را نادیده گرفت که حتی آن دیوارها نماینده مفهوم خط در فضا بودند که برای جدایی مفهوم "ما" از "ان‌ها" ترسیم شده بودند (Mojtahedzadeh, 2003: 5-6).

در تعریف مرز می‌توان گفت، مرزها خطوطی هستند که حد خارجی قلمرو تحت حاکمیت

یک حکومت ملت‌پایه را مشخص می‌کنند (Dikshit, 1995: 55). و نیز مرزهای سیاسی مهمترین عامل تشخیص و جدایی یک واحد سیاسی از واحدهای دیگر است و خطوط مرزی، خطوطی اعتباری و قراردادی هستند که به منظور تحدید حدود یک واحد سیاسی روی زمین مشخص می‌شوند (Mirheadar, 2008: 161).

۲-۳- انواع مرز از نظر پیدایش و تطبیق آن با سیمای انسانی

الف: مرزهای پیشتاز؛ به مرزهایی گفته می‌شود که در مناطق کاملاً غیرمسکونی همگام با پیشروی انسان‌ها پدید می‌آید (Zarghani, 2007: 59):

ب: مرزهای پیش از سکونت؛ خطوط مرزی ترسیم شده در نواحی خالی از سکنه، پیش از پدید آمدن اجتماعات انسانی می‌توان بهترین گونه خطوط مرزی نامید؛

ج: مرزهای تطبیقی؛ مرزهایی که با توجه به جغرافیای انسانی نواحی و منطبق با الگوهای فرهنگی - قومی تعیین می‌شود به مرزهای تطبیقی معروف‌اند؛

د: مرزهای تحمیلی؛ به خطوط مرزی که بدون توجه به سیمای فرهنگی ناحیه و تنها بر اثر سیاست بین‌المللی به وجود آمده‌اند، مرزهای تحمیلی گفته می‌شود. در نتیجه ترسیم این خطوط مرزی، مردمی که از یک قوم و نژاد بوده، زبان و فرهنگ مشترک دارند، از یکدیگر جدا شده تحت لوای حکومت‌های جداگانه به سر می‌برند؛

ه: مرزهای متروکه؛ این مرزها همان‌گونه که از نامشان پیداست، اعتبار خود را به عنوان مرز سیاسی از دست داده‌اند، ولی آثار آنها هنوز در چشم‌اندازها نمایان است (Mirheadar, 2008: 165-166).

ی: مرزهای ایدئولوژیک؛ مرزهای ایدئولوژیک به‌عنوان تمایز بین ایدئولوژی‌ها علامت‌گذاری می‌شوند، مهمترین آن تا ۱۹۸۹ پرده آهنین بوده است (Eurekaencyclopedia.com).

۳-۳- مرزهای استعماری

ماندگارترین و مسئله‌سازترین میراث امپریالیستی، شبکه‌ای از مرزهای مستعمراتی است که

نصیب کشورهای جانشین شده است. خطوطی که بر سر میزهای کنفرانس اروپا و بر مبنای تعاملات سیاسی قدرت‌های بزرگ و با نادیده گرفتن نسبی سرزمین‌ها و محتوای انسانی آنها روی نقشه‌ها کشیده شده (Muir, 1998: 341). به همین دلیل مرزهای کنونی بسیاری از کشورهای زیر سلطه، استعماری یا تحمیلی هستند، خطوط مرزی که بدون توجه به مردم آن ناحیه و فقط نتیجه سیاست‌های بین‌المللی هستند و تا حدود کشور را مشخص می‌کنند. بدین ترتیب مردمی که از یک نژاد یا یک زبان و فرهنگ مشترک هستند و سال‌ها با هم زندگی کرده‌اند با عبور خط مرزی به دو دسته تقسیم می‌شوند و هر یک تحت لوای حکومت جداگانه به سر می‌برند (Mirheadar, 1990: 6). می‌توان گفت مرزهای استعماری مرزهایی هستند که کشورهای استعمارگر در مناطق استعمار شده خودشان بر اساس سلاقی و علایق منافع خود و بدون در نظر گرفتن شرایط جغرافیایی محیط از نظر طبیعی و انسانی به وجود آورده‌اند. ترسیم این مرزها پایه منطقی ندارند و عملاً مشکل‌زا هستند و باعث درگیری مرزی بین دو کشور دارند می‌شوند (Hafeznia and Janparvar, 2011: 73). توافق در مورد چنین مرزهایی معمولاً در هنگام چانه‌زنی در میزهای کنفرانس، با کمک نقشه‌های کوچک مقیاس به دست می‌آید. نکته مهمی که بیان‌کننده نقش قدرت‌های جهانی در ترسیم مرزها در این مقطع تاریخی می‌باشد، این است که بسیاری از مرزهای مذکور که فقط بر اساس منافع و خواست قدرت‌ها استعمارگر به وجود آمده بودند، سال‌ها بعد و پس از استقلال این کشورها همچنان به جا مانده و مبنای شکل‌گیری کشورهای مستقل شدند (Dikshit, 1995: 56). اگرچه استعمارگران در قاره‌ها و مناطق مختلف حضور داشته‌اند، اما قاره آفریقا، جولانگاه اصلی قدرت‌های استعمارگر بوده است (Drysedale and Blake, 1989: 103). و نیز یکی دیگر از عرصه‌های رقابت‌های امپریالیستی اروپایی‌ها طی قرن نوزدهم و بیستم، منطقه خاورمیانه بود که به علت داشتن امتیازات اقتصادی و استراتژیکی و در دسترس بودن مورد توجه این قدرت‌ها قرار گرفته بود. بر اساس آمارهای ارائه شده فقط حدود یک‌سوم از مجموع ۳۴ هزار کیلومتر مرز خشکی کشورهای خاورمیانه و شمال آفریقا در اثر توافق بین دولت‌ها به وجود آمده‌اند (Ibid: 69).

۴-۳- فروپاشی امپراتوری عثمانی و تأثیرات آن بر مرزبندی‌های خاورمیانه و شمال آفریقا

در نوامبر ۱۹۱۴، با ورود ترک‌های عثمانی به جنگ داخلی کشورهای مسیحی اروپا و اتحاد این کشور با دولت‌های محور، آلمان و اتریش - مجارستان علیه بریتانیا، فرانسه و روسیه، سرنوشت امپراتوری عثمانی رقم خورد (Mansfield, 2004: 175). امپراتوری عثمانی در اوج قدرت خود در قرن ۱۶ از مجارستان و کریمه تا دریای خزر و الجزایر گسترش یافته بود. افول این امپراتوری از همین زمان آغاز شد و در قرن ۱۹ شتاب بیشتری گرفت (Derriennic, 1989: 23-24). در اوایل قرن بیستم، سه دسته اصلی بازیگران در صحنه سیاست و دیپلماسی خاورمیانه ظاهر شدند: دو قدرت عمده اروپایی آن زمان یعنی انگلیس و فرانسه و بازیگران افراد سیاسی محلی که اهمیت تاریخی پیدا کردند. زوال آرام امپراتوری عثمانی خلاً قدرتی بر جای نهاد و در نتیجه این تحول، تمام بازیگران در جستجوی گسترش و افزایش منافع خود در این منطقه برآمدند. مهمترین نگرانی انگلیس از چگونگی برخورد با سرزمین‌هایی بود که به‌زودی از تقسیم امپراتوری عثمانی پدید می‌آمدند. از نظر اروپایی‌ها، امپراتوری عثمانی بیمار و در حال مرگ بود، و سرنوشت امپراتوری پهناور آن از جمله پایتخت بسیار ارزشمند آن یعنی استانبول، کانون به اصطلاح «مسئله شرقی» را تشکیل می‌داد (Kamrava, 2010: 55-57). در جنگ جهانی اول، بریتانیا هدایت سه مذاکره جداگانه برای آرایش پس از جنگ سرزمین‌های عربی را به عهده گرفت که شامل مذاکره با شریف حسین، قرارداد سایکس-پیکو و اعلامیه بالفور بودند. در مذاکراتی که طی سال‌های ۱۹۱۵ و ۱۹۱۶ بین انگلیس، فرانسه و روسیه بر سر تقسیم امپراتوری عثمانی انجام گرفت، قسمت عربی امپراتوری عثمانی مورد توجه روسیه نبود، بلکه به استانبول و ارمنستان نظر داشت. فرانسه حامی سنتی کاتولیک‌های امپراتوری که از قرن نوزدهم در لبنان مستقر شده بود، سوریه را مطالبه می‌کرد. انگلستان هم که قبلاً در خلیج فارس و ایران استقرار یافته بود، عراق را مطالبه می‌کرد. در ماه می ۱۹۱۶ انگلیس و فرانسه به یک توافق رسیدند و در گفت‌وگوهای بین مارک سایکس و ژرژ پیکو توافق شد، هر یک از دو طرف، حقوق دیگری را در منطقه به رسمیت بشناسند. به موجب توافق مزبور اداره کرانه دریا در سوریه و سیلیسی در اختیار فرانسه قرار گرفت و اداره

شهرهای بغداد و بصره و بندر حیفایا به دست انگلیس‌ها سپرده شد. فلسطین در غرب اردن جز حیفایا توسط یک مدیریت بین‌المللی اداره می‌شد و نحوه اداره آن بعداً با توافق روسیه که حامی سنتی ارتدکس در فلسطین بود، تعیین می‌شد. سرزمینی که بین این سه ناحیه قرار داشت به دولت عرب یا کنفدراسیون دولت‌های عربی که پس از جنگ به وجود می‌آمد، تعلق می‌یافت ولی در این ناحیه که رسماً استقلال پیدا می‌کرد دو منطقه نفوذ پیش‌بینی شده بود، فرانسه در شمال که شامل سوریه داخلی و شهر موصل می‌شد و انگلیس در جنوب بین مرز مصر و عراق. توافق مزبور تا دسامبر سال ۱۹۱۷ سری باقی ماند و در آن تاریخ بلشویک‌ها در آرشیو تزار آن را یافتند (Derriennic, 1989: 78).

در پایان جنگ جهانی اول جامعه یهودی فلسطین، قدیمی‌ها و تازه واردها، به میزان نسبتاً قابل توجه رسیده بودند و حکومت انگلستان در نوامبر ۱۹۱۷ در اعلامیه بالفور خواسته صهیونیست‌ها را به رسمیت شناخت و از طرح تشکیل یک «موطن ملی برای یهودیان»، بدون تعیین حد و مرزی، پشتیبانی کرد. شرایط این تعهد در متن قیمومیت جامعه ملل که بریتانیا به استناد آن فلسطین را اداره می‌کرد، گنجانده شد. این تعهد اجرای آن به مبارزه اعراب علیه قیمومیت بریتانیا و حضور یهودیان حدت و شدت ویژه‌ای داد (Lewis, 2000: 359-360).

۴- یافته‌های تحقیق

سیمای انسانی مرزهای خاورمیانه و شمال آفریقا

مرزهای خاورمیانه و شمال آفریقا از منظر سیمای انسانی در سه دسته تطابق قومی، تطابق زبانی و تطابق مذهبی مورد بررسی قرار می‌گیرد. بدین صورت که زمانی که مرز منجر به جدایی یک گروه قومی، زبانی و یا مذهبی از یکدیگر در دو سوی مرزها شد، شاهد عدم تطابق مرز با سیمای انسانی هستیم و هنگامی که مرز گروه‌های قومی، زبانی و یا مذهبی را بین دو کشور تقسیم نکرده و منجر به جدایی آنها تحت لوای دو حکومت نشده است می‌توان گفت مرز با سیمای انسانی تطابق دارد. برای روشن شدن وضعیت کلی سیمای انسانی مرزهای خاورمیانه و شمال آفریقا ابتدا لازم است این وضعیت را بر روی نقشه‌هایی که هم خطوط

مرزی و هم وضعیت سیمای انسانی را از جنبه‌های زبانی، قومی و مذهبی نشان می‌دهند، ملاحظه کرد و سپس به تحلیل مورد به مورد هر یک از خطوط مرزی پرداخت. برای این منظور نقشه‌های شماره ۱ تا ۴ ارائه شده است و با توجه به این نقشه‌های زمینه‌ای، سپس اطلاعات مربوط به گروه‌های انسانی ساکن در مرزهای بین‌المللی منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا از منابع معتبر استخراج و در قالب جداول ۱ و ۲ تنظیم شده است. به منظور سهولت کار دسته‌بندی، در ابتدا مرزهای خاورمیانه و سپس مرزهای شمال آفریقا بررسی شده است. نقشه شماره ۱: ترکیب زبانی کشورهای خاورمیانه و شمال آفریقا در ارتباط با مرزهای بین‌المللی

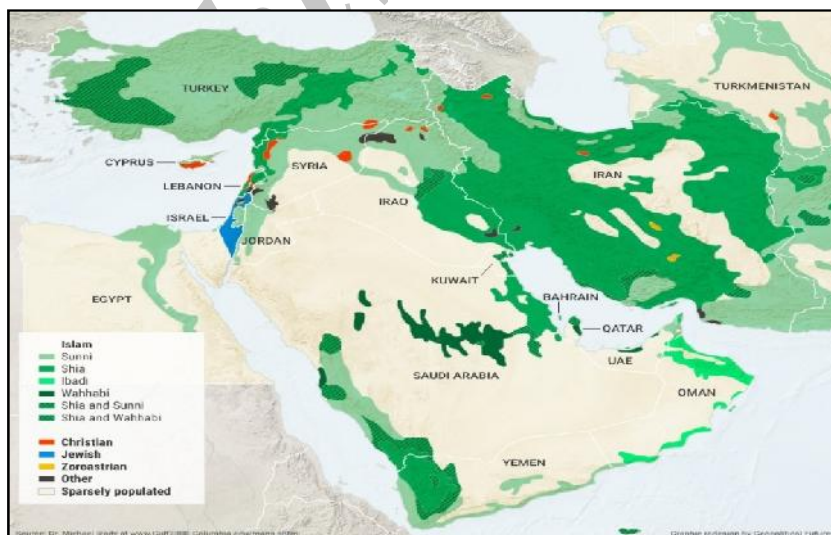
Source: Center for Middle Eastern Studies (CMES), University of Chicago, 2016

نقشه شماره ۲: ترکیب قومی کشورهای خاورمیانه و شمال آفریقا در ارتباط با مرزهای بین‌المللی

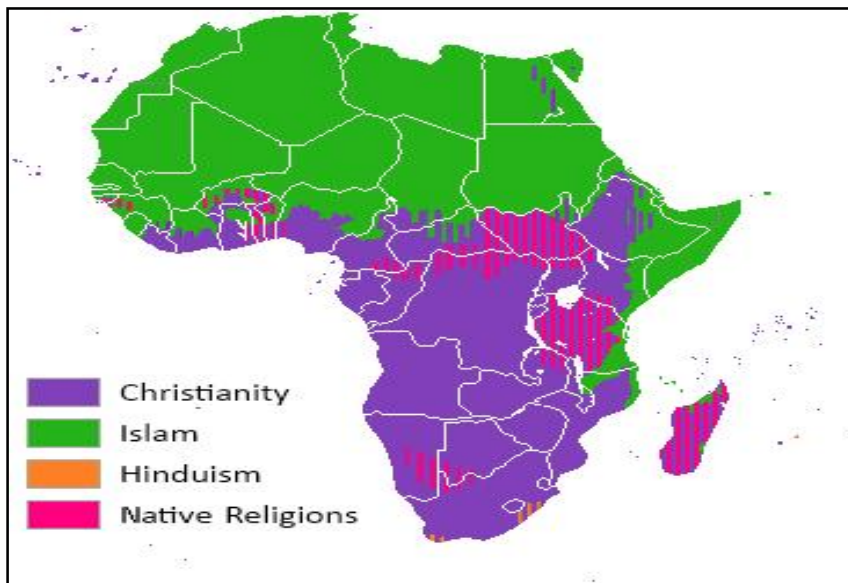
Source: Global Mapping International, 2016

نقشه شماره ۳: ترکیب مذهبی کشورهای خاورمیانه در ارتباط با مرزهای بین‌المللی

Source: Izady, 2000

نقشه شماره ۴: ترکیب مذهبی کشورهای شمال آفریقا در ارتباط با مرزهای بین‌المللی

Source: <https://en.wikipedia.org/wiki/Africa>

سیمای انسانی مرزهای خاورمیانه

جدول شماره ۱: سیمای انسانی مرزهای خاورمیانه

وضعیت تطابق سیمای انسانی مرزها*						طول خطوط مرزی (کیلومتر)	خطوط مرزی
مذهبی		زبانی		قومی			
تطابق	عدم تطابق	تطابق	عدم تطابق	تطابق	عدم تطابق		
	حنفی؛ شیعه		فارسی؛ پشتو		پشتون	۹۳۶	(۱) ایران - افغانستان
	حنفی		بلوچی		بلوچ؛ براهویی	۹۰۹	(۲) ایران - پاکستان
	حنفی؛ شیعه	کردی گورانی	کردی کرمانجی؛ ترکمن	کرد	ترکمن	۹۹۲	(۳) ایران - ترکمنستان
	شیعه		آذری		آذربایجانی	۴۳۲	(۴) ایران - آذربایجان
	مسیحی (ارتدکس)	اسلام (شیعه)	ارمنی		ارمنی	۳۵	(۵) ایران - ارمنستان
	شافعی		کردی کرمانجی		کرد	۴۹۹	(۶) ایران - ترکیه
	شیعه؛ سایر		کردی سورانی؛ کردی کلهری؛ عربی		کرد؛ عرب	۱۴۵۸	(۷) ایران - عراق
	شافعی؛ شیعه	آذربایجانی؛ کردی کرمانجی		آذربایجانی؛ کرد		۹	(۸) ترکیه - آذربایجان
	مسیحی (ارتدکس)	شیعه	ارمنی؛ کردی کرمانجی		ارمنی؛ کرد	۲۶۸	(۹) ترکیه - ارمنستان
	مسیحی	حنفی	ترکی	گرجی	گرجی؛ ترک	۲۵۲	(۱۰) ترکیه - گرجستان
	مسیحی (ارتدکس)؛ اسلام (سنی)	بلغاری	ترکی	بلغاری	ترک	۲۴۰	(۱۱) ترکیه - بلغارستان

مسیحی (ارتدکس؛ اسلام (سنی))		یونانی؛ ترکی		یونانی؛ ترک		۲۰۶	(۱۲) ترکیه - یونان
	شافعی		کردی کرمانجی	کرد		۳۵۲	(۱۳) ترکیه - عراق
	شافعی؛ حنفی		کردی کرمانجی؛ عربی	کرد؛ عرب		۸۲۲	(۱۴) ترکیه - سوریه
	شافعی؛ حنفی		کردی کرمانجی؛ عربی عراقی	عرب		۶۰۵	(۱۵) عراق - سوریه
	حنفی		عربی نجدی	عرب		۱۸۱	(۱۶) عراق - اردن
	شیعه؛ مالکی		عربی خلیجی	عرب		۲۴۰	(۱۷) عراق - کویت
حنبلی	شافعی		عربی نجدی	عرب		۸۱۴	(۱۸) عراق - عربستان
	اسلام (شیعه و سنی)؛ مسیحی		عربی سوری؛ عربی لبنانی	عرب		۳۷۵	(۱۹) سوریه - لبنان
	یهودی		عربی؛ عبری	عرب؛ یهود		۷۶	(۲۰) سوریه - اسرائیل
	دروزی؛ حنفی		عربی بدوی؛ چرکسی	عرب؛ چرکسی		۳۷۵	(۲۱) سوریه - اردن
اسلام (شیعه)؛ یهودی	مسیحی	عبری	عربی لبنانی	یهود	عرب؛ چرکسی	۷۹	(۲۲) اسرائیل - لبنان
	حنفی		عربی بدوی	عرب		۲۳۸	(۲۳) اسرائیل - اردن
اسلام (سنی)؛ یهودی		عربی؛ عبری		عرب؛ یهود		۵۱	(۲۴) اسرائیل - نوار غزه
	اسلام (سنی)	عربی؛ عبری		عرب		۲۶۶	(۲۵) اسرائیل - مصر
	شافعی	عربی نجدی		عرب		۷۴۴	(۲۶) عربستان - اردن
	مالکی؛ شیعه		عربی خلیجی	عرب		۲۲۲	(۲۷) عربستان - کویت
	حنبلی؛ شیعه		عربی خلیجی	عرب		۶۰	(۲۸) عربستان - قطر
	حنبلی؛ مالکی		عربی خلیجی	عرب		۴۵۷	(۲۹) عربستان - امارات
حنبلی؛ عبادی		عربی نجدی		عرب		۶۷۶	(۳۰) عربستان - عمان
حنبلی؛ شافعی	زیدی		عربی حجازی؛ عربی یمنی	عرب		۱۴۵۸	(۳۱) عربستان - یمن
	حنبلی		عربی خلیجی	عرب		۴۱۰	(۳۲) امارات - عمان
عبادی؛ شافعی			عربی	عرب		۲۸۸	(۳۳) عمان - یمن

* منظور از تطابق سیمای انسانی با مرز بین‌المللی به معنی جدا شدن دو گروه انسانی متفاوت توسط مرز بوده و عدم تطابق نیز به بدین معنی است که مرز بین‌المللی از میان گروه انسانی واحد عبور کرده و موجب تقسیم آن شده است.

Sources of Table 1:

www.self.gutenberg.org/articles/list-of-countries-and-territories-by-land-borders
www.lib.utexas.edu/maps/commonwealth/ssoviet-ethnic-86.jpg
www.gulf2000.columbia.edu/images/map/Gulf-Ethnicity-sm.png
www.pilk.net/resources2/map.balkans3.jpg
www.cdn0.vox-cdn.com/assets/4232063/Mid-East-Ethnic-lg.png
www.muturzikin.com/carteasie.htm
[www.commonswikimedia.org/wiki/Film:Madhhab-Map-\(Division-of-Islam\).png](http://www.commonswikimedia.org/wiki/Film:Madhhab-Map-(Division-of-Islam).png)
www.gulf2000.columbia.edu/images/maps/caucasus-and-Vicinity-Rerigious-sm.png
www.pinterest.com/pin/392516923747442946
www.cdn3.vox-cdn.com/assets/4232215/Syria-levant-religion.png

سیمای انسانی مرزهای شمال آفریقا

جدول شماره ۲: سیمای انسانی خطوط مرزی شمال آفریقا

وضعیت تطابق سیمای انسانی مرزها					طول خطوط مرز (کیلومتر)	خطوط مرزی
مذهبی		زبانی		قومی		
تطابق	عدم تطابق	تطابق	عدم تطابق	تطابق	عدم تطابق	
	اسلام (سنی)		عربی	گروه‌های قومی	۱۱	(۳۴) مصر - نوار غزه
حنفی	مالکی	عربی مصری	عربی لیبیایی؛ تداگا	گروه‌های قومی	۱۱۱۵	(۳۵) مصر - لیبی
	مالکی		عربی مصری؛ سایر	گروه‌های قومی	۱۲۷۳	(۳۶) مصر - سودان
	مالکی		عربی لیبیایی؛ دیچریبا	گروه‌های قومی	۴۵۹	(۳۷) لیبی - تونس
	مالکی		عربی لیبیایی؛ الجزایری	طوارق؛ سایر	۹۸۲	(۳۸) لیبی - الجزایر
	مالکی		عربی الجزایری	گروه‌های قومی	۳۵۴	(۳۹) لیبی - نیجر
	مالکی		تداگا	گروه‌های قومی	۱۰۵۵	(۴۰) لیبی - چاد
	مالکی		تداگا	گروه‌های قومی	۳۸۳	(۴۱) لیبی - سودان
	مالکی		عربی تونسسی؛ سایر	بربر صحرائی سایر	۹۶۵	(۴۲) الجزایر - تونس
	مالکی		عربی الجزایری	طوارق	۹۵۶	(۴۳) الجزایر - نیجر
	مالکی		عربی هیسانیا؛ عربی الجزایری؛ سایر	طوارق؛ سایر	۱۳۷۶	(۴۴) الجزایر - مالی
	مالکی		عربی الجزایری؛ عربی هیسانیا	گروه‌های قومی	۴۶۳	(۴۵) الجزایر - موریتانی
	مالکی		عربی الجزایری	گروه‌های قومی	۴۲	(۴۶) الجزایر - صحرائ غربی
	مالکی		عربی الجزایری؛ عربی مراکش؛ سایر	بربر صحرائی	۱۵۵۹	(۴۷) الجزایر - مراکش
	مالکی		عربی مراکش؛ عربی الجزایری	گروه‌های قومی	۴۴۳	(۴۸) مراکش - صحرائ غربی
	مالکی	بدایات؛ سایر	زگاو؛ سایر	گروه‌های قومی	۱۳۶۰	(۴۹) سودان - چاد
	مالکی	ساراکابا؛ سایر	یالو	گروه‌های قومی	۴۸۳	(۵۰) سودان - جمهوری آفریقای مرکزی
	مالکی	تاگرگنا؛ سایر	کواما؛ سایر	گروه‌های قومی	۷۲۳	(۵۱) سودان - اتیوپی
	مالکی		عربی بدوی؛ سایر	گروه‌های قومی	۶۰۵	(۵۲) سودان - اریتره
مسیحی؛ مذاهب بومی	اسلام	شلووک	دینکا جنوب غربی؛ ماسالیت	عرب؛ دینکا؛ سایر	۱۹۳۷	(۵۳) سودان - سودان جنوبی

Sources of Table 2:

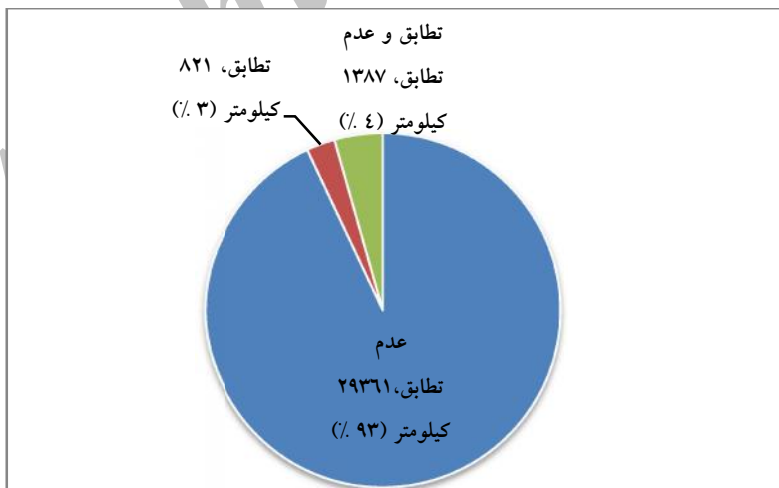
www.self.gutenberg.org/articles/list-of-countries-and-territories-by-land-borders
www.anthrocvone.org/africanstudies/lessons/maps/
www.newworldencyclopedia.org/entry/File:Berbers.png
www.gulf2000.columbia.edu/images/maps/Sudan-North-Ethnic-sm.jpg
www.muturzikin.com/carteasie.htm
[www.commonswikimedia.org/wiki/Film:Madhhab-Map-\(Division-of-Islam\).png](http://www.commonswikimedia.org/wiki/Film:Madhhab-Map-(Division-of-Islam).png)
www.blog.oup.com/2014/05/15-facts-on-african-religions/

۵- تجزیه و تحلیل

پژوهش حاضر با هدف تحلیل مرزهای خاورمیانه و شمال آفریقا از نظر تطابق با سیمای انسانی، در ۵۳ خط مرزی به طول ۳۱۵۶۹ کیلومتر صورت گرفته است. از این تعداد ۳۳ خط مرزی به طول ۱۵۰۲۵ کیلومتر در خاورمیانه و ۲۰ خط مرزی به طول ۱۶۵۴۴ کیلومتر در شمال آفریقا قرار دارند.

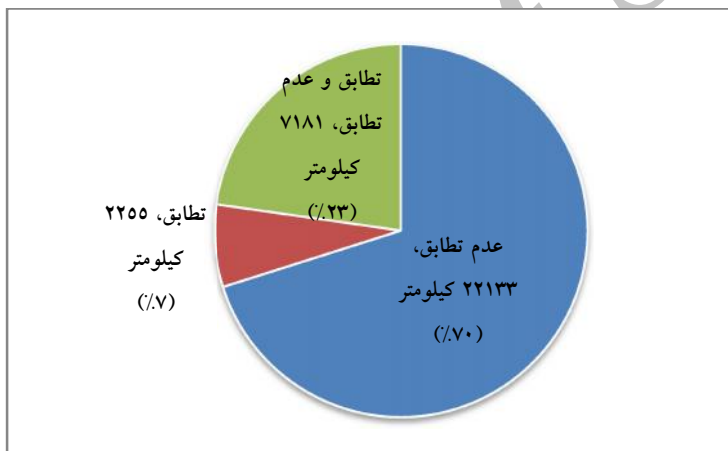
بررسی صورت گرفته از نظر تطابق قومی مرزهای خاورمیانه و شمال آفریقا حاکی از این است که خطوط مرزی که عدم تطابق قومی داشته‌اند، ۴۳ خط به طول ۲۹۳۶۱ کیلومتر (۹۳ درصد طول مرزها) می‌باشد که از این تعداد، ۲۳ خط مرزی به طول ۱۲۸۱۷ کیلومتر در خاورمیانه و ۲۰ خط مرزی به طول ۱۶۵۴۴ کیلومتر در شمال آفریقا قرار دارند که به این معنی است که همه خطوط مرزی شمال آفریقا از نظر قومی در شرایط عدم تطابق قرار دارند. تطابق قومی در تنها ۶ خط مرزی به طول ۸۲۱ کیلومتر است که همه آنها در خاورمیانه می‌باشند. مواردی که عدم تطابق و تطابق قومی با یکدیگر مشاهده می‌شوند در ۴ خط مرزی به طول ۱۳۸۷ کیلومتر است که آنها هم در خاورمیانه می‌باشند.

نمودار شماره ۱: طول خطوط مرزی خاورمیانه و شمال آفریقا از نظر تطابق قومی

By: The Authors

در بررسی صورت گرفته از نظر تطابق زبانی خطوط مرزی خاورمیانه و شمال آفریقا نشان می‌دهد: عدم تطابق زبانی در ۳۶، خط مرزی به طول ۲۲۱۳۳ کیلومتر که از این تعداد ۲۱ خط مرزی به طول ۱۱۲۰۷ کیلومتر در خاورمیانه و ۱۵ خط مرزی به طول ۱۰۹۲۶ کیلومتر در شمال آفریقا می‌باشند و تطابق زبانی تنها در ۸ خط مرزی به طول ۲۲۵۵ کیلومتر وجود دارد که همه آنها در خاورمیانه قرار دارند. هر دو مورد عدم تطابق و تطابق زبانی با یکدیگر نیز در ۹ خط مرزی به طول ۷۱۸۱ کیلومتر مشاهده شده است که از این تعداد ۴ خط مرزی به طول ۱۵۶۳ کیلومتر در خاورمیانه و ۵ خط مرزی به طول ۵۶۱۸ کیلومتر در شمال آفریقا قرار دارد. نمودار شماره ۲: طول خطوط مرزی خاورمیانه و شمال آفریقا از نظر تطابق زبانی

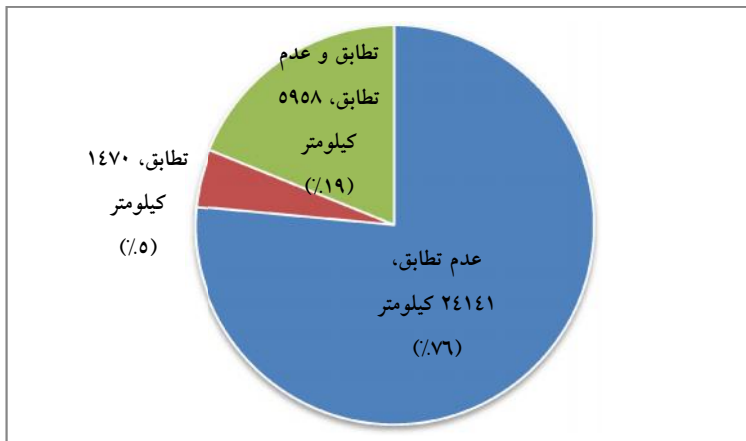

By: The Authors

در بررسی صورت گرفته از نظر تطابق مذهبی خطوط مرزی خاورمیانه و شمال آفریقا حاکی از آن است که ۴۰ خط مرزی به طول ۲۴۱۴۱ کیلومتر دارای عدم تطابق مذهبی می‌باشند که از این تعداد، ۲۲ خط مرزی به طول ۱۰۶۴۹ کیلومتر در خاورمیانه و ۱۸ خط مرزی به طول ۱۳۴۹۲ کیلومتر در شمال آفریقا قرار دارند. تطابق مذهبی تنها در ۶ خط مرزی به طول ۱۴۷۰ کیلومتر است که همه در خاورمیانه قرار دارند. هر دو مورد عدم تطابق و تطابق مذهبی با یکدیگر در ۷ خط مرزی به طول ۵۹۵۸ کیلومتر قابل مشاهده می‌باشد که از این تعداد ۵ خط مرزی به طول ۲۹۰۶ کیلومتر در خاورمیانه و ۲ خط مرزی به طول ۳۰۵۲ کیلومتر در شمال

آفریقا می‌باشند.

نمودار شماره ۳: طول خطوط مرزی خاورمیانه و شمال آفریقا از نظر تطابق مذهبی

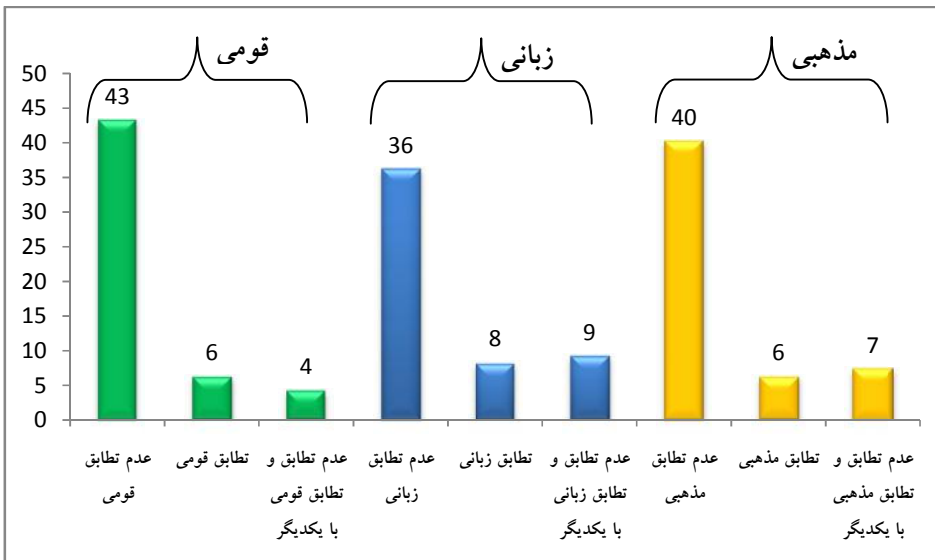
By: The Authors

جدول شماره ۳: وضعیت خطوط مرزی خاورمیانه و شمال آفریقا از نظر تطابق با سیمای انسانی

وضعیت سیمای انسانی خطوط مرزی	تعداد خطوط مرزی	طول خطوط مرزی	گروه
عدم تطابق قومی	۴۳	۲۹۳۶۱	قومی
تطابق قومی	۶	۸۲۱	
عدم تطابق و تطابق قومی با یکدیگر	۴	۱۳۸۷	
عدم تطابق زبانی	۳۶	۲۲۱۳۳	زبانی
تطابق زبانی	۸	۲۲۵۵	
عدم تطابق و تطابق زبانی با یکدیگر	۹	۷۱۸۱	
عدم تطابق مذهبی	۴۰	۲۴۱۴۱	مذهبی
تطابق مذهبی	۶	۱۴۷۰	
عدم تطابق و تطابق مذهبی با یکدیگر	۷	۵۹۵۸	

By: The Authors

نمودار شماره ۴: تعداد خطوط مرزی خاورمیانه و شمال آفریقا از نظر تطابق با سیمای انسانی

By: The Authors

۶- نتیجه گیری

مرزهای بین‌المللی به‌عنوان خطوط جداکننده کشورها و مردمان ساکن در آنها می‌باشند. به‌طور کلی مرز تداعی‌کننده جدایی و تفاوتها است ولی در واقعیت شاهد مرزهایی هستیم که مردمان همسان را از یکدیگر جدا کرده و در دو یا چند کشور متفاوت قرار داده است. مرزها تحت شرایط متفاوت به‌وجود می‌آیند که گاهی این فلسفه وجودی قابل تأمل و درونزا بوده و گاهی نیز حاصل وقایع نسبتاً کوتاه مدت و حتی گاهی حاصل یک تصمیم می‌باشند. مرزهای بین‌المللی محل تلاقی کشورها با یکدیگرند و روابط آنها از طریق مرزها صورت می‌گیرد. چنانچه مرزها از فلسفه وجودی قابل دفاع و عمیقی برخوردار نباشند، از نظر ماندگاری و دوام همواره قابل بحث بوده و این شرایط موجب ناپایداری وضعیت مناطق مرزی و در نتیجه سوق یافتن به سمت بحران و نآرامی می‌باشند. در طول قرن بیستم و اوایل قرن بیست و یکم منطقه خاورمیانه شاهد وقایع بسیار زیادی بود که خسارات جانی و مالی فراوانی به بار آورده است.

با تأمل بر روی منشأ این وقایع می‌توان به این نتیجه رسید که در اکثر این مسائل مرزها یک پای ثابت این منازعات بوده‌اند هم از جهت اینکه این وقایع بر روی مرزها واقع شده و هم از جهت اینکه مرز عامل آنها بوده است. با توجه به اینکه بسیاری از مرزهای منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا از فلسفه وجودی قابل دفاعی برخوردار نمی‌باشند و حاصل دوران استعمار بوده و از نوع تحمیلی می‌باشند، پژوهش حاضر به دنبال تحلیل مرزهای این منطقه از نظر تطابق مرزها با سیمای انسانی بوده و برای این منظور سیمای انسانی مرزهای این منطقه را از نظر قومی، مذهبی و زبانی مورد بررسی قرار داده است. نتایج پژوهش حاضر نشان می‌دهد که از بین سه مقوله قومیت، مذهب و زبان، خطوط مرزی خاورمیانه و شمال آفریقا از نظر قومی دارای بیشترین عدم تطابق با ۴۳ خط مرزی به طول ۲۹۳۶۱ کیلومتر با ۹۳ درصد بوده و سپس تطابق قومی در ۶ خط مرزی به طول ۸۲۱ کیلومتر با ۳ درصد قابل مشاهده است و در آخر، مورد عدم تطابق و تطابق با یکدیگر (یعنی در بخشی از مرز تطابق و در بخشی عدم تطابق وجود دارد) قرار داد و با وجود اینکه تعداد خطوط مرزی آن کمتر از مورد تطابق است اما طول بیشتری از مرزها را در بر می‌گیرد زیرا با ۴ خط مرزی به طول ۱۳۸۷ و ۴ درصد را شامل می‌شود. وضعیت تطابق خطوط مرزی از نظر زبانی نیز به این صورت بوده است که بیشترین تعداد را عدم تطابق با ۳۶ خط مرزی به طول ۲۲۱۳۳ کیلومتر با ۷۰ درصد رقم زده است و در جایگاه بعد، عدم تطابق و تطابق با یکدیگر با ۹ خط مرزی به طول ۷۱۸۱ با ۲۳ درصد وجود دارد و در آخر شاهد تطابق زبانی در ۸ خط مرزی به طول ۲۲۵۵ کیلومتر با ۷ درصد هستیم. وضعیت تطابق خطوط مرزی از نظر مذهبی هم به این صورت بوده است که بیشترین رقم را عدم تطابق مذهبی با ۴۰ خط مرزی به طول ۲۴۱۴۱ با ۷۶ درصد رقم زده و بعد از آن مورد عدم تطابق و تطابق با یکدیگر را با ۷ خط مرزی به طول ۵۹۵۸ کیلومتر با ۱۹ درصد شاهد هستیم و در آخر تطابق مذهبی در ۶ خط مرزی به طول ۱۴۷۰ با ۵ درصد وجود دارد.

تحلیل سیمای انسانی مرزهای خاورمیانه و شمال آفریقا در هر سه مورد قومی، زبانی و مذهبی نشان از عدم تطابق خطوط مرزی با سیمای انسانی دارد و حاکی از تحمیلی بودن مرزهای این منطقه که حاصل دوران استعمار است، می‌باشد و این به این معنی است که

همواره زمینه‌های تنش و درگیری بویژه در مناطق مرزی فراهم است و لازم است برای پرهیز از این مسائل کشورها و ملت‌های منطقه سعه صدر بیشتری در خصوص مسائل مرزی و تبعات آن داشته باشند.

۷- قدردانی

نگارندگان بر خود لازم می‌دانند از معاونت پژوهشی دانشگاه اصفهان به جهت حمایت‌های مادی و معنوی از انجام پژوهش حاضر تشکر و قدردانی نمایند.

Archive of SID

References

- 1.Center for Middle Eastern Studies (CMES), University of Chicago (2016), available at:
<https://cmes.uchicago.edu/sites/cmes.uchicago.edu/files/uploads/Maps/Map%20-%20Languages%20of%20Islamicate%20World.pdf>
- 2.Derriennic, Pierre Jean(1989), Middle East in 20 century, Translated to Persian by: Ferangis ardalan, Javidan publications, Tehran [in Persian].
- 3.Dikshit, Ramesh Dutta (1995), Political Geography the Discipline and Its Dimension, Tata MCGraw Hill Publishing Company Limited.
- 4.Drysdale, Alasdier and Blake, Gerald (1989), The Middle East and North Africa: A Political Geography, Translated to Persian by Dorreh Mirheaidar, Foreign Affairs Publication, Tehran [in Persian].
- 5.Global Mapping International (2016), Available at:
https://joshuaproject.net/resources/articles/10_40_window.
- 6.Hafeznia, Mohamadreza and Janparva, Mohsen (2011), Boundaries and the Globalization (with short look at to Iranian boundaries), Startegic Research Institute Publications, Tehran[in Persian].
- 7.<https://en.wikipedia.org/wiki/Africa>
- 8.Izady, Michael (2000), gulf2000.columbia.edu. Available at:
<http://gulf2000.columbia.edu/maps.shtml>
9. Kamrava, Mehran (2010), The Modern Middle East, Translated to Persian by: Mohamad Bagher Galibaf and Mousa Pourmousavi, Ghoumes Publications, Tehran[in Persian].
- 10.Lewis ,Bernard (2000), The Middle East: A Brief History of the Last 2,000 Years, Translated to Persian by: Hassan Kamshad, Ney Publicatins, Tehran[in Persian].
- 11.Mansfield, Peter (2004) A History of the Middle East, Translated to Persian by: Abdolali Aspahbodi, Scientific and Cultural Publications, Tehran[in Persian].
- 12.Mirheidar, Dorreh (1990), Principles of Political Geography, 15th Edition, SAMT Publications, Tehran [in Persian].
- 13.Mirheidar, Dorreh (1990), Prinsipels of Political Geography, First Edition, SAMT Publications, Tehran[in Persian].
- 14.Mojtahedzadeh, Pirouz (2000), Political Geography and Geopolitics, SAMT Publications, Tehran[in Persian].
15. Mojtahedzadeh, Pirouz (2003), Border in political vision and polity of ancient Persia, Political and Economical Information Bimonthly, Vol. 19, No. 215-216, Tehran[in Persian].
- 16.Muir, Rechard (2011), Political Geography A New Introduction, Translated to Persian by: Dorreh Mirheidar and Seyed Yahya Safavi, Armed Forces Geographical organization Publications, Tehran[in Persian].
- 17.www.anthrocvone.org/africanstudies/lessons/maps/.
- 18.www.blog.oup.com/2014/05/15-facts-on-african-religions/.

19. www.cdn0.vox-cdn.com/assets/4232063/Mid-East-Ethnic-lg.png.
20. www.cdn3.vox-cdn.com/assets/4232215/Syria-levant-religion.png.
21. [www.commonswikimedia.org/wiki/Film:Madhhab-Map-\(Division-of-Islam\).png](http://www.commonswikimedia.org/wiki/Film:Madhhab-Map-(Division-of-Islam).png).
22. [www.commonswikimedia.org/wiki/Film:Madhhab-Map-\(Division-of-Islam\).png](http://www.commonswikimedia.org/wiki/Film:Madhhab-Map-(Division-of-Islam).png).
23. www.gulf2000.columbia.edu/images/map/Gulf-Ethnicity-sm.png.
24. www.gulf2000.columbia.edu/images/maps/caucasus-and-Vicinity-Rerigious-sm.png.
25. www.gulf2000.columbia.edu/images/maps/Sudan-North-Ethnic-sm.jpg.
26. www.lib.utexas.edu/maps/commonwealth/ssoviet-ethnic-86.jpg.
27. www.muturzikin.com/carteasie.htm.
28. www.muturzikin.com/carteasie.htm.
29. www.newworldencyclopedia.org/entry/File:Berbers.png.
30. www.pilk.net/resources2/map.balkans3.jpg.
31. www.pinterest.com/pin/392516923747442946.
32. www.self.gutenberg.org/articles/list-of-countries-and-territories-by-land-borders.
33. www.self.gutenberg.org/articles/list-of-countries-and-territories-by-land-borders.
34. Zargani, Seyed Hadi (2007), *An Introduction to International Boundaries, with emphasis on Security and Policing functions*, Police University Publications, Tehran [in Persian].

Archive of SID